

LXV

Краєзнавчі читання

імені
о. Петра Лебединцева

Біла Церква
2023 р

**Департамент культури та туризму
Київської обласної державної адміністрації
КЗ КОР «Білоцерківський краєзнавчий музей»**

**LXV
(65)
Краєзнавчі читання**

**імені
о. Петра Лебединцева**

23 березня 2023 р.

**Біла Церква
2023 р.**

УДК 908:372.48

ББК 26.891 (4Укр-2 Біла Церква)

К 78

LXV (65) Краєзнавчі читання імені о. Петра Лебединцева.
23 березня 2023 р. – Біла Церква, 2023. – 48с.

Редакційна колегія:

Діденко Л.М., директор Білоцерківського краєзнавчого музею, заслужений працівник культури України, кандидат історичних наук;

Петренко В.В., заступник директора з наукової роботи Білоцерківського краєзнавчого музею;

Чернецький Є.А., кандидат історичних наук, завідувач відділу інформаційно-краєзнавчої роботи Білоцерківської міської ЦБС, старший науковий співробітник БКМ;

Поплавська С.П., завідувача науково-методичним відділом Білоцерківського краєзнавчого музею.

На обкладинці: Електростанція – пам'ятка архітектури промислового призначення. Вулиця Надрічна, 68. Роки будівництва 1927–1929 рр.

ЗМІСТ

I. Оргкомітет	3
II. Журнал "Читань"	4
III. Матеріали	
<i>Євген Чернецький</i> . Духовні заповіді Степана Омельченка з Шамраївки (1890–1891 рр.).....	5
<i>Володимир Перерва</i> . Гостомель з історії шкільництва ХІХ – початку ХХ століття.....	9
<i>Олександр Мартиненко, Олена Поліщук</i> . Біографія першого завідувача кафедри рослинництва БЦСГІ – професора О. З. Архимовича та його дружини К. І. Загурської-Архимович.....	17
<i>Сергій Бурлака</i> . Учасниця «Козачої Ради» Надія Лозовик-Овчиннікова.....	24
<i>Анатолій Бондар</i> . Стан енергетики та водогону Білої Церкви 1944–1953 роки.....	32
<i>Микола Таран</i> . 90 років великої трагедії.....	40

Оргкомітет

Загальна рада:

Людмила Діденко, директор музею, голова оргкомітету, заслужений працівник культури України, кандидат історичних наук

Вікторія Петренко, заступник директора музею з наукової роботи

Євген Чернецький, кандидат історичних наук, завідуючий відділом інформаційно-краєзнавчої роботи Білоцерківської міської ЦБС, старший науковий співробітник БКМ

Видавничий комітет:

Людмила Діденко, редактор

Вікторія Петренко, відповідальний за макет

Євген Чернецький, відповідальний за текст

Світлана Поплавська, комп'ютерна верстка та дизайн

*Олександр Мартиненко,
історик, редактор
1-ої категорії інформаційно-
краєзнавчого відділу БМЦБС;
Олена Поліщук,
завідувач архівом БНАУ*

**Біографія першого завідувача кафедри рослинництва
БЦСГІ – професора О. З. Архимовича та його дружини
К. І. Загурської-Архимович**

Минуло вже 100 років з моменту заснування Білоцерківський національного аграрного університету, а ми й досі не маємо повних біографічних відомостей про перших професорів-фундаторів, завідувачів кафедр. Що вже й казати за звичайних викладачів.

У цій статті хотілося б розповісти ще про одну, незаслужено забуту особу, професора, ім'я якого стане відомо у всьому світі та буде вписано до Міжнародної книги честі (International Book of Honor), – Олександра Зіновійовича Архимовича.

Народився він 10 (22) квітня 1892 року у містечку Новозибків Чернігівської губернії. У 1912 році закінчив 1-шу Київську чоловічу гімназію. У 1917 році закінчив природничий факультет Київського університету, отримавши диплом 1-го ступеня. У цьому ж році він стає стипендіатом кафедри ботаніки. У 1918 році почав викладати природознавство у середніх школах Києва. У 1919 році – отримує науковий ступінь ВУАН²⁹, а також є членом комісії з вивчення флори України. 1920–1921 роках він читає курс лекцій у Київському політехнічному інституті, вивчає курс на агрономічному факультеті цього ж самого інституту, а також закінчує річні Вищі селекційні курси “Цукропромтресту”. І все це протягом одного року! У 1923 році він стає аспірантом кафедри хліборобства, членом ботанічної секції комісії

²⁹ ВУАН – Всеукраїнська Академія наук, нині НАНУ – Національна академія наук України.

краєзнавства при ВУАН. А також цього року стає завідувачем відділу Білоцерківської селекційної станції.

Займався селекцією цукрових буряків. Був завідувачем кафедри рослинництва у Білоцерківському СГІ з 1920 р. по 1 жовтня 1938 року³⁰ (фото 1)³¹, але продовжує викладати. Його наступником став Іванов Олексій Антонович.

*Фото 1. Професор О. З. Архимович,
1937 рік. Друкується вперше*

У 1940 році О. З. Архимович він стає доктором біологічних наук. У 1941 році він викладає у Житомирському сільськогосподарському інституті, водночас у червні 1941 року стає науковим співробітником Інституту ботаніки.

У 1943–1945 рр. – керівник відділу селекції ярих зернових культур селекційної станції в Гальбтурні (область Відня). У 1948 році виїхав до Іспанії на запрошення фірми “Продес”, де налагодив селекцію та продукцію

насіння цукрового буряку. У 1953 році емігрував до США. У 1955 – 1962 рр. – ректор Українського технологічного інституту. З 1962 по 1970 рік був президентом Української вільної академії наук і водночас професором Колумбійського університету.³²

³⁰ Білоцерківський національний аграрний університет – від витоків до сьогодення / за ред. акад. НААН В. М. Власенка. Біла Церква: БНАУ, 2011. С.76.

³¹ Альбом 3-го випуску вчених агрономів БЦСГІ 1933–1937 рр. Архів музею БНАУ. С. 14.

³² Національна академія наук України Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут біографічних досліджень. Українське біографічне

Є автором понад 200 праць з проблем рослинництва та насінництва.

Наукові праці, написані О.З. Архимович у Білій Церкві: «Биология цветения сахарной свеклы. Бюллетень С.С.У. Сахаротреста №6»; «О наиболее продуктивном типе куста высадок сахарной свеклы. Бюллетень С.С.У. Сахаротреста №6»; «Висновки з деяких дипломових робіт катедри часткового рільництва Білоцерківського Політехнікуму. Записки Білоцерківського сільськогосподарського політехнікуму. Т. I. Вип. I. Біла Церква: Білоцерківський Держдрук, 1929. С.23–35»; «Катедра часткового рослинництва. Записки Білоцерківського сільськогосподарського політехнікуму. Т. I. Вип. I. Біла Церква: Білоцерківський Держдрук, 1929. С. 201–206; «Регулирование опыления у сахарной свеклы. Труды Б.-Церк. Сорт. Станції. Т IV. Вип. II. Київ: видання Цукротресту, 1928».

Фото 2. К. І. Загурська-Архимович

Професор О.З. Архимович володів багатьма мовами. Був членом багатьох іноземних наукових товариств. Помер професор 19 січня 1984 року в Нью-Йорку³³.

Але Олександр Зіновійович мабуть не досягби таких вершин, якби не підтримка його дружини, колеги, соратниці Кіри Іванівни Загурської-Архимович (фото 2).

Народилася вона у 1902 році у місті Суми. У 1919 році закінчила жіночу гімназію із золотою медаллю. Її батько був керуючим економією

товариство. Серія "Реєстр Українського біографічного словника. Робочі зошити." Вип. 1: Реєстр імен українського біографічного СЛОВНИКА. Київ, 2008.

³³ Svoboda-1984-019.pdf

LXV (65) Краєзнавчі читання імені о. Петра Лебединцева

цукрозаводчика, мецената та мільйонера Харитоненка. Під час революційних подій, перебуваючи у службовому відрядженні, батько Кіри Іванівни Іван Федорович Загурський зазнав нападу трьох бандитів. Під час сутички він убив двох нападників і поранив третього, але й сам загинув.

Розбійники належали до більшовицької партії, тому Кіриноного батька радянська влада посмертно оголосила “ворогом народу”. Зазнаючи репресій, родина вимушена була виїхати до Харкова, згодом до Києва, де дівчина закінчила з відзнакою сільськогосподарський інститут, набувши фаху агронома. Працювала Кіра Іванівна в різних установах Києва та області, заочно навчалася в аспірантурі.

1935 року одружилася з ученим-селекціонером Олександром Зіновійовичем Архимовичем, який працював у Всесоюзному науково-дослідному інституті цукрової промисловості й одночасно – у кількох сільськогосподарських вузах України.

1943 року Архимовичі виїхали до Австрії, де працювали на селекційній станції поблизу Відня. Потім переїхали до Німеччини. Разом з іншими українськими науковцями Кіра Іванівна брала участь у створенні у Баварії нових емігрантських наукових структур: Українського технічно-господарчого інституту, Української вільної академії наук, наукового товариства імені Т. Шевченка. З 1948 року жила в Іспанії, у 1952 році переїхала до США, мешкала у м. Розендейлі (штат Нью-Йорк), де три роки працювала у Бруклінському ботанічному саду.

К. І. Архимович є автором наукових публікацій “Стан садівництва в Україні під час другої світової війни і в післявоєнний період” (Мюнхен, 1960), “Л. П. Симиренко: “Помологія” (Мюнхен, 1964), “Історія садівництва в Україні” (Мюнхен, 1966) та інших.

Займалася також публіцистикою, нею написані: “Українські ботаніки світового масштабу і роль І. Мічурина в їх загибелі”, нарис “Сумський художній музей очима гімназистки”, присвячений пам'яті його фундатора Н. Х. Юнацького і опублікований 1985 року в Канаді.

LXV (65) Краєзнавчі читання імені о. Петра Лебединцева

Але найцікавішими є написані спогади “Голод” про голодомор 1932 – 1933 років. Вона так описує цей період:

“У 1932–1933 роках я працювала в Київському сільськогосподарському інституті на кафедрі землеробства. Весь персонал інституту – студенти і професорсько-викладацький склад був мобілізований на збирання врожаю збіжжя в маєтку Митниці.

Ми працювали партіями. В одну з них потрапила і я, хоча з деяких причин (як студентка-заочниця) і не підлягала мобілізації, але залишитися у Києві не було можливості.

В селах, покинутих господарями, була мертва тиша. Жодної живої істоти. Віконниці хат закриті. Приїхали затемна.

Жінок залишили в одному місці, а чоловіків повезли далі. А де ж спати? Жінка-бухгалтер показує на купу соломи, яку треба розстелити на глиняній долівці. Тьмяно блимкає каганчик, що чекав на наш приїзд. Завтра вранці, як задзвенить дзвінок, будемо прямувати на поле, що було поблизу маєтку. Жінки муситимуть зносити снопи і докладати їх в копиці. Не спалося на новому місці.

Нас усіх – аспірантів, асистентів і лекторів відправляють в поле. Чудові снопи золотавої пшениці поступово вкладаємо в копиці і поле стає чистоньким і ніби прибраним.

Під час обідньої перерви розносять суп. Це підігріта вода з сіллю і розмоченій в ній макусі із щирини. Вода не кипіла. На друге “каша” із тієї ж щирини у достатній кількості. Студенти з’їдають свої порції і з заздрістю дивляться на мене. Проковтнувши лише кілька ложок теплої, сіруватої підсоленої води, кажу:

– Хлопці, хочете мій суп?..

– О, з приємністю. – І двоє діляться по-братському моїм супом, а інші дивляться на них із заздрістю. Кашу я розділяю на дві частини, не збираючись її їсти.

Через кілька днів – подія. Студенти не були б студентами, якби їх не цікавило все. Якось через щілину вони угледіли, що на другій половині даху щось лежить, вкрите брезентом. Троє перелізли через огорожу і побачили, що приховано горох,

призначений для посіву. Вони наїлися того гороху, набили ним кишені й повернулись до групи, щиро обділяли всіх.

Ніхто з них не знав, що горох було зотруєно. Як вийшли на працю в поле, отрута почала діяти. Студенти почали кидати роботу і бігати до канави, але звідти не поверталися. Вони не мали сили, щоб вилізти з неї. Довелося їх витягати зомлілих, зі страшними болями шлунку.

Їх було чотирнадцять, що потрапили до лікарні найближчого містечка. І лише оперативні дії медичного персоналу врятували їм життя.

Вирішую, що так не може продовжуватися і пишу листа до завкафедрою професора О.З. Ахримовича. Через два дні мене викликають до Києва. Іду на залізничну станцію пішки разом з Ізидорою Петрівною Косач-Борисовою, сестрою Лесі Українки, з якою ми працювали. Прибули до потягу своєчасно. Входимо до вагону, в якому багато вільних купе, сідаємо в одному. До першої зупинки доїхали спокійно, а на другій два міліціонери вводять до купе жінку і всі тут сідають навпроти нас. Наступна зупинка – Фастів, на ній потяг довго стоїть. Один з міліціонерів зривається і біжить до буфету.

Повертається зі склянкою гарячого супу і чималим шматком хліба з картоплі і висівок. Все це віддає жінці, яка жадібно хапає і їсть. А другий розповідає... Ця жінка мала чотирьох дітей. Старшій донці було 12 років. Вона померла і мати затигла її до другої половини хати. Там помила, приготувала два чавуни і хотіла розрубати, зварити і нагодувати менших. Але хтось вистежив, доніс і на цьому її заарештували. Тепер її скарають на смерть, а троє дітей помруть, бо тепер люди гинуть від авітамінозу. <...>

Влітку у Білій Церкві іду до пані І. П. Косач-Борисової, що знімала кімнату у подружжя бібліотекарів [?-авт.] сільськогосподарського інституту. Тільки вийшла за ворота інституту, що містився в колишньому маєтку Мазепи [?-авт.], тільки звернула, щоб іти стежечкою по березі Росі до Ізидори Петрівни, бачу – сидить жінка, страшна, худа, змучена. На руках

тримає спеленану дитину. Поряд горить вогонь. Хлопчик років трьох у лахмітті кидає у вогонь мушлі, а тоді дає їх іншим дітям, що нерухомо сидять навкруги. Діти розкривають, жадібно хапають серединку. Підходжу і питаю: “Де батько?” Жінка підводить страшні, повні муки очі і відповідає: “Його вже немає”.

– Я зараз принесу вам їжу.

Бігом повертаюся до інституту, відчиняю замкнену хвірточку. Нагрівши щось у судках, повертаюся до жінки і дітей. Вони кидаються до судків. Маю лише дві ложки, але діти діляться, ложки обходять всіх.

– Я зараз ще принесу!

Прожогом кидаюся до студентської столовки.

– Жінки, дайте голодним.

Жінки вишкрябують все, що мають. Швидко повертаюся на місце, де їх лишила. Але там їх вже не було. Я згадую страшні слова жінки: “Таким, як ми, не можна входити до міста. Голова заборонив. Відразу забирають до в'язниці”. Де вони ділися? Втекли чи потрапили до в'язниці? Не знаю.

Прийшла до І. П. Косач-Борисової стурбована. Удвох пішли до того місця. Смеркало. Гукали, але ніде нікого. Ніби понесла їх Рось на своїх хвилях, чи забрав водопад, який шумів біля інституту...

Багато страшних спогадів зринає у пам'яті про ті роки. Їх не розповісти всіх, і, мабуть, вони будуть незрозумілі людям, що мають їжу.”³⁴

Ці спогади не тільки змальовують голодомор у Білій Церкві. А також залишають згадку про час перебування у нашому місті Ізидори Косач-Борисової – сестри Лесі Українки. Що робить цей матеріал ще ціннішим.

К. І. Архімович померла 1991 року. Похована на українському православному кладовищі в Баунд-Бруку (штат Нью-Джерсі).

³⁴<http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=511>

LXV (65)
Краснознавчі читання

**імені
о. Петра Лебединцева**

23 березня 2023 р.

Редакційна колегія:

кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України,
директор музею **Діденко Л.М.** (головний редактор),
заступник директора з наукової роботи **Петренко В.В.**,
кандидат історичних наук **Чернецький Є.А.**,
завідуюча науково-методичним відділом **Поплавська С.П.**

КЗ КОР «Білоцерківський краснознавчий музей»
09117, Київська обл., м. Біла Церква, площа Соборна, 4
тел./факс 8(04563) 5-55-52
bts-museum@ukr.net
www.bkm.in.ua

Свідоцтво про внесення до Держреєстру суб'єктів
видавничої справи серії ДК № 2612 від 12.09.2006 р.